

סיור מרחיב דעת מאחורי הקלעים – מהדורה מוערת של אגרות אהרן צייטלין

יחיאל שיינטוך, ברשות הרבים וברשות היחיד –
אהרן צייטלין וספרות יידיש, הוצאת הספרים ע"ש
י"ל מגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים 2000,
374 עמודים.

יחיאל שיינטוך מתעמק זה קרוב לשני עשורים ביצירתו הענפה של אהרן צייטלין (1898–1973), מגדולי הסופרים ואנשי הרוח שקמו לתרבות היהודית המודרנית. תוצאות מחקריו התפרסמו במשך השנים מעל במות אחדות, ביניהן גם מעל דפי חוליות (חוברת מספר 4, 1997). על פי הבטחת המחבר, כל הפרקים הללו, יחד עם אחדים שייתוספו אליהם, אמורים להתרקם בבוא העת למסכת שלמה ויכונסו לספר מקיף על חייו ויצירתו של אהרן צייטלין בתקופת וארשה. לעת עתה, בבחינת תחנת ביניים רבת משמעות ומשקל, מגיש יחיאל שיינטוך לקוראים קובץ עשיר, שבו כינס 129 אגרות של הסופר, רובן ביידיש ומקצתן בעברית, אגרות שנשלחו אל נמענים שונים בין השנים 1914–1938. האגרות מובאות בלשונן המקורית (בלבד); הן מלוות במערכת הערות בעברית (הממוקמות בתחתית העמודים), שערכן לא ישוער בפז, שכן מבואר בהן כל עניין ועניין העלול להיות קשה למעיין בספר. את פרי עבודתו המחקרית רבת השנים מקדיש שיינטוך למורו חנא שמרוק ז"ל.

קריאה רצופה של המכתבים מן הראשון עד האחרון, תוך הסתייעות בהערות המלוות אותם, היא בגדר חוויה נדירה: מצד אחד היא מרגשת מעצם המפגש הבלתי אמצעי עם קולו של צייטלין (ובין השיטין גם עם זה של מכותביו הנכבדים), ומצד שני היא מעשירה ביותר בזכות שפע המידע המגוון והמרתק העולה מן השורות. מתוך המכתבים ששיגר הסופר לאותו נמען מתבררים היחסים בין המכותבים, תחומי הדיון המועדפים עליהם, שיתוף הפעולה בענייני ספרות ועוד. באחרים מתגלים צדדים שונים באישיותו של אהרן צייטלין, פרטים קונקרטיים על עשייתו רבת הפנים שלא היו ידועים עד עתה. ממכתב למכתב הולך ונפרש לפני הקורא מרחב וירטואלי מוחשי המאפשר לעקוב אחרי התרחשויות חשובות בחייו של צייטלין "ברשות הרבים וברשות היחיד", כפי שנאמר בכותרת הספר.

ספר מהנה זה הוא בגדר חובה לא רק למי שמתעניין בצייטלין עצמו אלא לכל מי שעוסק בהיבטים שונים של ספרות יידיש או חיי התרבות היהודית בפולין בין

שתי מלחמות העולם. על כן, חשוב לציין כי מי ששעתו אינה פנויה להתלוות לסיור השלם ויידרש לספר לשם בדיקת נושא זה או אחר, מובטח לו שימצא את מבוקשו במהירות בזכות מערכת הנספחים המעולה והיעילה שיחיאל שיינטוך מעמיד לרשותו.

רשימת האגרות מובאת בפתח הספר על פי סדר כרונולוגי עם ציון שם ומקום הימצאותו של הנמען וכמובן תאריך הכתיבה. הנמענים החשובים ביותר שאליהם שיגר צייטלין את רוב המכתבים שכונסו כאן הם 'אָפּאַטאַשו, א' ליעסין, ש' ניגער וה' ליוויק, שישבו כולם בארצות הברית. חטיבה מיוחדת מהוות האגרות שצייטלין כתב בעברית ב־1921, בשעה ששהה בזכרון יעקב, ומאוחר יותר.

בסוף הספר ניתן למצוא 'מפתח עניינים' מפורט ביותר (10 עמודים), המכסה את כל התחומים והמושגים המוזכרים במכתבים ובהערות. כך, למשל, מי שעניינו הרליגיוזיות של צייטלין יוכל למצוא את הקטעים הרלוונטיים על פי מושגים כגון 'אלוהים', 'פרפסיכולוגיה', 'קבלה' ו'רליגיוזיות'. מי שסובר כי סוד אישיותו של הסופר, ואולי של ספרות התקופה בכלל, טמון דווקא במערכת הייחסים בין הסופרים יוכל לעיין, למשל, במראי מקום הרבים המובאים תחת הערך 'פולמוס בין אהרן צייטלין ל-', כאשר אחרי ה'ל' מופיעה רשימה ארוכה של שמות, בין השאר אלה של 'אָפּאַטאַשו, ח"נ ביאליק, א"צ גרינבערג, ש' ניגער, מ' עריק, ולהוסיף אליהם כהנה וכהנה עניינים הנוגעים ל'פולמוסים ספרותיים ואישיים'. לאמיתו של דבר 'מפתח העניינים' הוא בבחינת תפריט מלא מעורר תיאבון; מי שיציץ בו יתפתה בוודאי לטעום קצת מזה וקצת מזה. חוקרים ימצאו כלי יעיל ביותר ב'מפתח שמות' דו־לשוני (יידיש-עברית) שבעשרים וחמישה עמודיו כלולים שמות אנשים, פסודונימים, יצירות, כתבי עת, מקומות, מוסדות, ועוד.

מן הראוי לציין כי מערכת ההערות המלוות את האגרות מותאמת אף היא לעיון סלקטיווי בקובץ. עניינים רבים חוזרים ועולים במכתבים שונים, אך שיינטוך חוסך בדרך כלל מן הקורא את הטירחה שבחיפוש פרטים במקום אחר ומביא בהערות הצמודות לכל מכתב ומכתב את המידע הרלוונטי לנושאים העולים בו. אמנם, עקב כך, מי שקורא את כל המכתבים ברציפות יתקל בחזרות גם בהערות, אך נוכח השוני שבהקשרים ימצא במרביתן מן החידוש.

שליטה טובה בידיש ובעברית נדרשת ממי שמעוניין להתוודע אל כל האגרות ואל תוכן ההערות המלוות אותן. ספר זה, המציע הרבה לקורא גם תובע ממנו הרבה. כידוע הדו־לשוניות היא מהותית ליצירתו של צייטלין. עתה, בזכות שש־עשרה האגרות הכתובות עברית ניתן ללמוד על הקירבה האינטימית שהיתה לציטלין לא רק למקורות שלהם נזקק ככל סופר עברי אלא גם ללשון החיה המתהווה. הנה למשל משפט ממכתב ששיגר לד"א פרידמאן מ־1922: "אני אינני מן המנייקים המתגנדרים, כשם שאינני מן המתענווים לשווא וללא אמונה. יודע אני ומכיר אני את ערכי הכרה ברורה, גמורה ומוחלטת [...]. העברית שבמכתביו של צייטלין אינה כלל העברית של שיריו באותה תקופה, ואף בלשון הרעננה של האגרות בידיש יש מאפיינים סגנוניים הנעדרים מיצירותיו הבלטריסטיות המובהקות בשפה זו.

אחרון אחרון: עיון במבוא המעולה ורחב היריעה של יחיאל שיינטוך לספר הינו דרך אפשרית להתוודע למגוון הנושאים העולים באגרות. דרך זו, לדאבון, פתוחה עבור קוראי העברית בלבד (גם עבור אלה מהם שאינם יודעים יידיש). חלק הארי של המבוא מוקדש להארת היבטים שונים בעשייתו של צייטלין "ברשות הרבים": מעורבותו בהקמת סניף של הפן-קלוב העולמי מטעם סופרי יידיש בפולין, אירועים ופרשיות בשעה שביהן כיושב ראש של סניף זה, הרקע להחלטתו לייסד את כתב העת גלאָבוס ולמדיניות הספרותית שבאה לידי ביטוי מעל דפי כתב עת חשוב זה. במבוא והן בהמשך הספר שזורות תעודות חשובות, מהן נדירות, שהקורא ימצא גם בהן עניין רב.

רק לעתים רחוקות זוכים שוחרי ספרות יידיש לקבל לידיהם ספר חדש ואיכותי כדוגמת ספר זה המשלב בתוכו מקור ופירוש רבי עניין. יחיאל שיינטוך ראוי לכל שבח על שאסף, פיענח ופרסם את אגרותיו של צייטלין תוך שהוא ממקם אותן בהקשר הרחב של התקופות בהן נכתבו על מנת שתוכנן יהיה נגיש ומוכן לקורא בן ימינו. את הוצאת מאגנס יש לברך על העיצוב המרהיב של העטיפה ושל הספר כולו על חלקיו השונים.